

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՄՈՂԵԼՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ

Նորիկ Էդիկի Շահնազարյան

հայցորդ

ՀՀ ԳԱԱ Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտ

norik.shaxnazaryan@yandex.ru

Ամփոփագիր

Հոդվածում հետազոտական վերլուծության են ենթարկվում սահմանադրական մոդելների զարգացման միտումները պայմանական և արդի ժամանակներում: Սահմանադրական մոդելները բազմազան են՝ կապված նրա էությունից ու բովանդակությունից: Հիմնականում լինում են ազատական (լիբերալ) և ավտորիտար, գրված և չգրված, ճկուն և կոշտ և այլն: Սահմանադրական մոդելը՝ հասարակության զարգացման իրավաբանական հետազոտություն է:

Հոդվածում սահմանադրական մոդելը բնութագրվում է, որպես որոշակի սոցիալ-քաղաքական մոդելում՝ հասարակական հարաբերությունների, սահմանադրական կարգավորման բովանդակության և եղանակների, սահմանադրական ինստիտուտների կիրառման նկատմամբ:

Կարծում ենք, որ սահմանադրական մոդելի հասկացությունը ընդգրկում է բազմաթիվ չափորոշիչներ, որոնց միջոցով տարբերվում են սահմանադրության բնութագրական հատկանիշները: Սահմանադրական մոդելի հասկացությունը բավականին լայն է, քանի որ ներառում է հասարակության և պետության կազմակերպման իրավական ձևերը, անհատի իրավական կարգավիճակի հիմքերը, պետական (և ընդհանրապես հանրային) կառավարման սահմանները և մեթոդները, սահմանադրական հարաբերությունների սոցիալական բովանդակությունը (համամարդկային և ազգային արժեքների, ինչպես նաև սոցիալական շահերի հաշվառման տեսանկյունից), այդ հարաբերությունների կայունությունը և հարաշարժությունը, սահմանադրության որոշ ֆորմալ-իրավաբանական բնութագրեր:

Հոդվածում եզրահանգում է արվել սահմանադրական մոդելների պայմանական ծագումնաբանության, դրանց հասկացության հստակեցման, բնութագրման, նշանակության և արդի ժամանակաշրջանում զարգացման միտումների վերաբերյալ:

Հիմնաբառեր: սահմանադրություն, սահմանադրական մոդել, ավտորիտար, ազատական, իրավագիտակցություն, իրավական մշակույթ, տեսլական:

Ներածություն

Հոդվածի արդիականությունը կայանում է նրանում, որ սահմանադրական մոդելների զարգացման նշանակությունը, ներկայումս առավել քան երբևէ, կարևորում է հասարակական հարաբերություններում սահմանադրական սկզբունքների ու նորմերի գործադրման հուսալի երաշխավորումը, այդ հարաբերու-

թյունների սահմանադրականացումը՝ որպես իրավական, ժողովրդավարական համակարգերի և սկզբունքների կայացման նախադրյալ:

Հոդվածի նպատակն է հիմնավորել, որ սահմանադրական մոդելն արտացոլում է տվյալ հասարակության իրավագիտակցության և իրավական մշակույթի աստիճանը,

պետական կառուցվածքի և կառավարման ձևի տեսլականը հիմնական օրենքում:

Հետազոտության առարկան են հանդիսացել սահմանադրական մոդելների էությունն ու հասկացությունը:

Առաջին սահմանադրական մոդելի ծագումը կապված է Ամերիկայի և Եվրոպայի զարգացած երկրներում ազատ շուկայական տնտեսությունների հաստատման հետ: Դա լիբերալ-կապիտալիստական մոդելն էր: Առաջին սահմանադրությունները պարունակում էին գաղափարներ, հայեցակարգային մոտեցումներ, որոնք արտահայտվել էին նոր ժամանակների մտածողների կողմից: Նրանց գաղափարների հիմքում ընկած էին ավատական միահեծան կառավարման ձևից հրաժարումը, մարդու բնական իրավունքների ընդունումը, ժողովրդավարության որոշակի տարրերի ներածումը (կառավարման հանրապետական ձև, խորհրդարանը որպես միակ օրենսդիր մարմին, հավասար ընտրական իրավունք): Այս երեք հարցերը. իշխանություն, մարդու իրավունքներ և դեմոկրատիա՝ կազմում էին տվյալ ժամանակաշրջանի սահմանադրական մոդելի բովանդակության էությունը: Հասարակության և իշխանությունների միջև հարաբերությունները կառուցվում էին քաղաքացիական հասարակության հայեցակարգի հիման վրա, այսինքն՝ պետությունը պիտի հարգեր մարդու հիմնարար իրավունքներն ու ազատությունները, ճանաչում էին մասնավոր սեփականության անձեռնմխելիությունը, իշխանությունների բաժանման սկզբունքը, տեղական ինքնակառավարկման համակարգը: Ֆրանսիայի Սահմանադրությունում ճանաչվում էր նաև միահեծանության դեմ պայքարով պարտադրված «մարդանց եղբայրությունը» (արժեքների հայեցակարգը ծագել է հետագայում XIX դարի վերջերում - XX դարի սկզբներում ավստրիական և գեր-

մանական գրականության մեջ, իսկ համամարդկային արժեքների հայեցակարգը միայն XX դարի 30-50-ական թթ): Սահմանադրությունը տարբերակում էր իշխանությամբ «չօտարվող, բնական» մարդու իրավունքները որպես քաղաքական (պետական) հանրային անդամի քաղաքացու իրավունքներից: Սոցիալ-տնտեսական իրավունքները (աշխատանքի, հանգստի, թոշակի, կրթության, առողջապահության և այլն) այդ շրջանի սահմանադրություններով չէին նախատեսվում: Սահմանադրությունները որևէ կոլեկտիվ տարրեր (քաղաքացիների միավորումների, հասարակության մեջ դրանց դերի ընդունում) չէին պարունակում: XIX դարի վերջում և XX դարի սկզբում Եվրոպայի, Լատինական Ամերիկայի որոշ երկրներում մարդու իրավունքները, առանձին դեմոկրատական ինստիտուտները զարգացում ստացան, սակայն հիմնականում առաջին սահմանադրական մոդելը՝ սահմանափակ ժողովրդավարական բնույթի գործիքակազմային լիբերալ-կապիտալիստական տիպի մոդելն է: Այս մոդելին դասվող սահմանադրությունը՝ գործիքակազմային սահմանադրություն է, նրանում հիմնական հատվածը նվիրում էին պետական մարմիններին, դրանց հարաբերություններին, գործունեությանը: Բոլոր դեպքերում տվյալ մոդելը հիմնադրել է սահմանադրականության սկիզբը՝ ունենալով հասարակության, պետության, մարդու և քաղաքացու կարգավիճակի զարգացման համար զգալի նշանակություն [*Ромашов*]:

Առաջին Համաշխարհային պատերազմից հետո (1914-1918թթ) կապիտալիստական երկրներում և 1917թ. ծագած առաջին սոցիալիստական ավտորիտար պետությունում Ռուսաստանի Խորհրդային Դաշնային Սոցիալիստական Հանրապետությունում, ինչպես նաև Մոնղոլիայում ծագեցին այլ սահմանադրական մոդելներ: Կապիտալիզմի երկրներում

նոր մոդելը հասունանում էր դանդաղ: Առաջին «ծիծեռնակներ» հանդիսացան 1917թ. Մեքսիկայի և Գերմանիայի Սահմանադրությունները (Վեյմարյան Սահմանադրություն, 1919թ), որոնք ընդունվեցին հեղափոխական իրադարձությունների հետևանքով, իսկ Ավստրիայի 1920 թ. Դաշնային սահմանադրական օրենքները, որոնք հանդիսացան Ավստրո-Հունգարական կայսրության փլուզման արդյունք, ընդունվեցին նաև Չեխոսլովակիայի և Լեհաստանի 1921թ. Սահմանադրությունները: Սոցիալական հարաբերություններին վերաբերվող առանձին նոր դրույթներ առկա էին Չիլիի 1926թ., Իռլանդիայի 1937թ. Սահմանադրությունների մեջ: Այս սահմանադրություններից որոշները հեռացան սահմանադրական կարգավորման ավանդական օբեկտից (իշխանություն, ինչպես նաև անհատների քաղաքական և անձնական իրավունքներ) և քայլ կատարեցին դեպի սոցիալական պետության հայեցակարգը: 1917թ. Մեքսիկայի Սահմանադրության մեջ (ուղղումների հսկայական թվով գործում է նաև մեր օրերում) խոսվում էր «Ժողովրդի կյանքի տնտեսական, օրենսդրական և սոցիալական մակարդակի անդադար բարելավման վերաբերյալ» (հոդ. 3), պնդվում, «որ պետությունը ուղղորդում է ազգային զարգացումը, ապահովելով դրա ամբողջական բնույթը» (հոդ. 25), խոսվում անհատների, խմբերի և սոցիալական դասակարգերի միջև հարստության և եկամուտների բաշխման (հոդ.25), սոցիալական արդարության (հոդ.28) վերաբերյալ: 1919թ. Վեյմարյան Սահմանադրությունը, որը պատմության մեջ մտավ որպես առաջին եվրոպական սոցիալական սահմանադրություն [Жалинский, Рерихи, 26-27], բացի որոշ սոցիալ-տնտեսական իրավունքներից պարունակում էր նաև մասնավոր սեփականության սոցիալական գործառնության վերաբերյալ ձևակերպումներ, նախատեսում էր դեմոկրա-

տական ինստիտուտների զարգացումը: Ճշմարիտ է, դա չխանգարեց Գերմանիայում ֆաշիստների իշխանության գալուն: Բացի դրանից, սահմանադրությունը մնաց ֆորմալ գործող նաև նրանց իշխանության ժամանակաշրջանում (փոփոխություններով, որոնք ձևափոխում էին վերջինիս էությունը):

Ավստրիայի 1920թ. առաջին Դաշնային Սահմանադրական օրենքը խոսում էր դասակարգային առավելությունների բացառման (հոդ.7), հողային բարեփոխությունների, «աշխատավորության և ծառայողների մասնագիտական պալատների», «աղքատների» հովանավորության (հոդ. 12), էթնիկ խմբերի իրավասարության վերաբերյալ: 1937թ. Իռլանդիայի Սահմանադրության մեջ արդեն առկա էր «Սոցիալական քաղաքականության հիմնական սկզբունքները» հատուկ գլուխ, որը կազմված էր մեկ հոդվածից (հոդ. 45): Այդ գլխում և այլ հոդվածներում խոսվում էր, որ «սեփականության իրավունքը պետք է կարգավորվի սոցիալական արդարության սկզբունքին համապատասխան» (հոդ. 43), սակավաթիվ անհատների ձեռքերում սեփականության կենտրոնացման անթույլատրելիության, որ «պետությունը պետք է պաշտպանի հասարակությանը անարդար շահագործումից» (հոդ. 45): Գլխավորապես, Առաջին Համաշխարհային պատերազմից հետո կապիտալիստական պետություններում ծագեցին նոր սահմանադրական մոդելի տարրեր, որոնք պատկանում էին ապագային: Նշված և որոշ այլ պետությունների սահմանադրություններում դեռ չկային հասարակական կառուցվածքի հիմքերի համալիր կոպլեքսային կարգավորումներ: Հանգամանորեն չէր խոսվում սեփականության ձևերի, տնտեսական կողմնորոշման, պետական իշխանության բնույթի, քաղաքական կուսակցությունների, այլ հասարակական միավորումների, տեղի ինքնակառավարման վերաբերյալ, չնա-

յած այդ շրջանում այն սկսվեց տարածվել բազմաթիվ երկրներում: Այս սահմանադրությունները չէին նախատեսում լիարժեք դեմոկրատական ինստիտուտներ: Այսպես՝ կանանց ընտրական իրավունքը ոչ միշտ էր իր իրավական ձևակերպումն ստանում սահմանադրությունում նույնիսկ դեմոկրատական երկրներում (Ֆրանսիայում դա տեղի ունեցավ միայն Երկրորդ Համաշխարհային պատերազից հետո 1946թ. [Закорова]: Այս մոդելի սահմանադրություններում միայն նշվում էին որոշ նոր մոտեցումներ և սկզբունքներ: Բոլոր դեպքերում, ակնհայտ է, որ այս մոտեցումները էական տարբերվում են առաջին սահմանադրական մոդելի սկզբունքներից: Դա սոցիալական տարրերով գործիքակազմային լիբերալ-կապիտալիստական մոդել է, հիմնականում, դեմոկրատական բնույթով: Այն իրենից ներկայացնում է դեպի սոցիալական սահմանադրությունը որոշակի քայլ:

Այս մոդելին զուգահեռ ավտորիտար սոցիալիզմի երկրներում՝ ԽՍՀՄ-ում, Մոնղոլիայում, որը այդ ժամանակաշրջանում համարվում էր ինքուրույն պետություն, Առաջին Համաշխարհային պատերազմից հետո ձևավորվեց սկզբունքորեն այլ մոդել: Այդ շրջանում երևան եկան 1918թ. ՌԴՍՀ, 1924թ. և 1936թ. ԽՍՀՄ Սահմանադրությունները: Դա ավտորիտար սոցիալիզմի քաղաքական ոչ դեմոկրատական մոդել էր, բացահայտ գաղափարականացված, հենված մարքսիզմ-լենինիզմ սկզբունքների վրա: Տվյալ մոդելը գործիքակազմային էր աննշան աստիճանով: Պետական մարմինների գործունեությանը, հարաբերություններին քիչ նշանակություն էր տրվում: Գլխավոր խնդիրը հանդիսանում էր հասարակությունում կոմունիստական կուսակցության ղեկավար դերը:

Խորհրդային սահմանադրություններին համապատասխան յուրաքանչյուր երկրի բնակչություն բաժանվեց աշխատավորու-

թյան (ամենից առաջ բանվորության, չքավոր գյուղացիների և միջին խավի) և «շահագործողների» (մասնավոր սեփականատերեր և այլն): Շահագործողների դասը ենթակա էր չեզոքացման սոցիալիստական ձևափոխությունների արդյունքում (գործնականում կիրառվում էր նաև հարկադրական միջոցներ, օրինակ, աքսոր), մասնավոր սեփականությունը արգելված էր, ենթակա չեզոքացման: Ժողովրդի իշխանության վերաբերյալ թեզը մերժվեց և փոխարինվեց դասակարգային պետության վերաբերյալ թեզով: Հռչակելով աշխատավորության իշխանությունը, պրոլետարիատի դիկտատուրան՝ ԽՍՀՄ 1977թ. Սահմանադրությունը հաստատեց, որ պրոլետարիատի դիկտատուրան դադարել է, պրոլետարիատի դիկտատուրայի պետությունը վերաճել է հասարակական սոցիալիստական պետության: Տեղական ինքնակառավարումը սկզբունքորեն մերժվում էր, ստեղծվում պետական մարմինների միասնական համակարգ՝ խորհուրդներ, որոնք ընտրովի մարմիններ էին, սակայն «շահագործողները քաղաքական իրավունքներից զուրկ էին (ԽՍՀՄ՝ մինչև 1936թ. Սահմանադրության ընդունումը, Մոնղոլիայում՝ մինչև 50-ական թվականների վերջը): Հռչակվում էր պետության և հասարակության մեջ մեկ (միակ) կոմունիստական կուսակցության ուղղորդիչ և ղեկավարող դերը: Այս դերը ամրագրվեց սահմանադրություններում (ԽՍՀՄ՝ 1936թ, սակայն նախկինում այն փաստացի գոյություն ուներ և ամրագրվեց համապատասխան օրենսդրությամբ): Դրա հետևանքով ԽՄԿԿ հնարավոր չէր հեռացնել իշխանությունից, օրինակ, ընտրությունների միջոցով (գործնականում հեռացումը իրականացվեց 1980 վերջում-1990 սկզբում հակաբռնատիրական դեմոկրատական հեղափոխության ընթացքում հիմնականում խաղաղ ճանապարհով): Այս մոդելի սահմանադրությունները հռչակում էին միակ

պարտադիր՝ մարքսիզմ-լենինիզմի գաղափարախոսությունը: Այլ տեսանկյունների քարոզչությունը պատժվում է համապատասխան քրեական օրենսդրությամբ:

Ներկայումս այս մոդելին են դասվում պահպանված սոցիալիստական երկրների սահմանադրությունները (Հյուսիսային Կորեա, Վիետնամ, Չինաստան, Կուբա, Լաոս), չնայած դրանք բոլորը ունեն իրենց առանձնահատկությունները: Բացի դրանից, 1990-2000թթ. գրեթե դրանցից յուրաքանչյուրում կատարվել են փոփոխություններ, որոնք որոշակի թուլացրել են վերջիններիս ավտորիտար բնույթը (հիմնականում տնտեսության ոլորտում), թույլատրված է մասնավոր ձեռնարկատիրական գործունեությունը, բազմակուսակցությունը (Չինաստանում) [Խաչատրյան], «շահագործողները» օգտվում են քաղաքական իրավունքներից, իսկ Չինաստանում 2000թ. սկզբից նրանց ընդունում են Կոմունիստական կուսակցության շարքեր և նշանակում ղեկավար պաշտոնների:

Սահմանադրական չորրորդ մոդելը ծագեց Երկրորդ Համաշխարհային պատերազմից հետո աշխարհում դեմոկրատական շարժման զարգացման իրավիճակում ֆաշիզմի պարտության պայմաններում: Այս մոդելի որոշակի դրույթների վրա իր ազդեցությունը ունեցավ ԽՍՀՄ սահմանադրական փորձը: ԽՍՀՄ Սահմանադրություններում (հատկապես հետագա) պարունակվում էին որոշ դրույթներ, որոնք այդ շրջանում բացակայում էին Արևմուտքի երկրների հիմնական օրենքներում: Շարադրվածը վերաբերվում է կուսակցության (սակայն միայն Կոմունիստական կուսակցության ղեկավար դերին ամրագրման առումով և այլ հասարակական միավորումների դերին, սոցիալ-տնտեսական իրավունքներին, հասարակության զարգացման մեջ «աշխատավորության» (աշխատանքի մարդու) դերի ընդունմանը, հասարակու-

թյան զարգացման մեջ պետության դերին, հասարակական արդյունքի բաշխման սկզբունքներին: Ավտորիտար սոցիալիզմի պայմաններում այս դրույթներից շատերը ուղղակի հանդիսանում էին կարգախոսներ: Մարդու դերը հասցվում էր ուղղակի կուսակցական-պետական մեքենայի «պտուտակին» («պտուտակ»՝ Ի. Վ. Ստալինի արտահայտությունը): Երկրորդ Համաշխարհային պատերազմից հետո սահմանադրությունների ստեղծողները սահմանադրական շինարարության սոցիալիստական փորձում տեսան «ռացիոնալ հատիկ» և, հատկապես սոցիալական իրավունքների ճանաչման հարցում;

Ներկայումս տարածում են ստացել ժամանակակից սահմանադրության սոցիալ-գործիքակազմային դեմոկրատական մոդելների հիմնական գծերը: Այդ գծերը իրենց արտահայտումն էին ստացել 2004թ. Եվրոպական սահմանադրության նախագծի (որը չնդունվեց) մեջ, որի հիմնական հատված կազմում էր տնտեսական և սոցիալական հարցերի կարգավորումը: Նման մոդելի գլխավոր բաղադրիչները՝ սեփական ազգային առաձնահատկությունների հաշվառմամբ, ընդունում են պետությունների մեծ թիվ, այդ թվում հետխորհրդային և այլ պետություններ, որոնք ծագել են երկրագնդի տարբեր մայրցամաքներում, ներառյալ Աֆրիկան: Աշխարհի տարբեր երկրներում ավտորիտար ռեժիմների չեզոքացումից հետո ընդունվեցին 60-ից ավելի սահմանադրություններ (որոշ երկրներում կրկնակի), այդ թվում 27՝ հետսոցիալիստական պետություններում: Դրա հետ կապված գրականության մեջ առաջադրվում է համաշխարհային սահմանադրական գործընթացում հետսոցիալիստական սահմանադրության վերաբերալ հարցը: Քաղաքագետների, իսկ երբեմն այդ պետությունների ղեկավարների ընդհանուր գնահատականը հետևյալն է. հետսոցիալիստական սահմա-

նադրությունները՝ լավն են: Սակայն առկա են նաև հակառակ կարծիքները: Լեհաստանում միջազգային կոնֆերանսում, որը նվիրված էր հետսոցիալիստական սահմանադրությունների տասնյակ տարիների փորձի վերլուծությանը, բուլղարացի գիտնական Յա. Ռադևը խոսում էր, որ 1991թ. Բուլղարիայի Սահմանադրությունը «կազմվել է էկլեկտիկ պատճենման ուղիով», դա «սահմանադրական կոկտեյլ է» [Ten Years of Democratic Constitutionalism in Central and Eastern Europe, 365]: Գլխավոր զեկուցող լեհ պրոֆեսոր Վ. Սոկոլովի ընդհանուր եզրակացությունը հետևյալն է. «Մեր տարածաշրջանի ներդրումը (խոսք է գնում Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայի հետսոցիալիստական երկրների վերաբերյալ) համաշխարհային սահմանադրականության ինտելեկտուալ զարգացման մեջ տեսականորեն քիչ է:

Իսկապես, հետսոցիալիստական երկրների սահմանադրություններում որևէ սկզբունքային նոր որոշումներ չկան: Որոշ լրացումներ բոլոր դեպքերում առկա են: Դրանք պայմանավորված են հասարակության անցումային շրջանի առկայությամբ:

Ժամանակակից հետսոցիալիստական սահմանադրությունների ընդունումով անցում կատարվեց դեպի ժամանակակից սոցիալական, ժողովրդավարական կարգերի: Առաջարկված այլ անվանումները (հետինդուստրիալ, տեղեկատվական, բաց հասարակություն, դեմոկրատական կապիտալիզմ և այլն) դեռ կենսունակ չեն, սակայն հասկանալի է, որ հիմա «առաջադեմ» պետություններում, որտեղ իշխանության գլխում կանգնած կամ երկար ժամանակ եղել են սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցությունները, դա բացարձակ այլ կապիտալիստական հասարակություն է, քան XVII դարում - XX դարի առաջին կեսում: Դա սոցիալ-կապիտալիզմ է, որը վերաիմաստավորված ձևով ներառում է ավանդական սոցիալիստական ուսմունքի հիմքեր և կապի-

տալիզմին հակադիր համարվող որոշ տարրեր (օրինակ, սոցիալական արդարությունը, աշխատավորության իրավունքը, տնտեսական զարգացման պլանավորումը, կանխատեսումը): Սակայն հասարակության անցումային շրջանում կատարվում են բազմաթիվ բացասական երևույթներ (բնակչության կենսամակարդակի նվազեցում, աղքատների և հարուստների կտրուկ բևեռացում, կոռուպցիայի, հանցագործությունների աճ և այլն) [Պողոսյան], [Հարությունյան, Հայ հասարակությունը և օտարված գիտակցության փիլիսոփայությունը]: Նման անցումային շրջանը անխուսափելի է, եթե ցանկանում ենք ապրել ապագան լավագույն հասարակության մեջ: Շատ կարևոր է կարողանալ նվազագույնի հասցնել նման անցման բացասական կողմերը:

Ինչպես նշում է պրոֆեսոր Գ. Հարությունյանը. «Մենք հանգել ենք այն հետևությանը, որ հատկապես հասարակական վերափոխումների պայմաններում սահմանադրականության ձևափոխումները դառնում են անկայունության և սոցիալական կատակլիզմների հիմնական պատճառը: Դրանց հաղթահարումը պահանջում է նպատակաուղղված և շարունակական սահմանադրական ախտորոշման հիման վրա գործուն և համակարգային սահմանադրական մշտադիտարկման առկայություն: Դա թե՛ պատմության դասն է և թե՛ ժամանակի մարտահրավերը, ինչը պահանջում է անհետաձգելի ուշադրություն և համարժեք գործողություն» [Հարությունյան, Սահմանադրական մշտադիտարկում, 76]:

Ընդհանրապես, հետսոցիալիստական սահմանադրությունները արտացոլում են անցումային շրջանի դրական և բացասական կողմերը: Դրանք ներառել են մարդու դարավոր փորձով մշակված համամարդկային արժեքները (սեփականության ձևերի բազմազանություն, գործարարական գործունեության

ազատություն, ժողովրդի իշխանություն, պետական իշխանության ճյուղերի տարանջատում, քաղաքացիների սոցիալ-տնտեսական իրավունքներ և այլն), սակայն միևնույն ժամանակ պահպանվել են հնի որոշ տարրեր (պետության ավելորդ ուժեղ կարգավորիչ դերը, մինչև ավտորիտար տարրեր, մարդու և քաղաքացու իրավունքների անբավարար երաշխիքներ, բյուրոկրատիզմ, դատական համակարգի ձևահեղում հասարակական կարծիքի և հասարակական վերահսկողության անտեսում): Նորի և հնի միավորումը սահմանադրական իրավունքի առանձին ինստիտուտներին տվել է յուրօրինակ բնույթ, որը էապես ազդում է սահմանադրական կարգավորումների արդյունավետության վրա: Եվ պատահական չէ, օրինակ՝ երեսուն տարվա ընթացքում ազգային Սահմանադրությունը ենթարկվել է էական փոփոխությունների, իսկ առաջիկայում նախատեսվում է երրորդ փոփոխությունը: Իհարկե, օրենքները, այդ թվում սահմանադրությունը ենթակա են փոփոխության՝ ըստ ժամանակի պահանջի, սակայն փոփոխությունները պետք է լինեն հիմնավորված, բխեն հասարակության զարգացման օրինաչափություններից և համարժեք լուծումներ տան ներքին և արտաքին մարտահրավերներին:

Եզրակացություն

Կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ սահմանադրական մոդելի հասկացությանը բնորոշ են հետևյալ հիմնական հատկանիշները.

Առաջին, ծագելով պատմական զարգացման բեկումնային փուլում, այս կամ այն սահմանադրական մոդելը հանդիսանում է հասարակության գլխավոր, արմատական պահանջների պատասխան: Սահմանադրական

մոդելը արտացոլում է հասարակության իրավագիտակցության մակարդակը և որոշակի աշխարհընկալումները, երկրի սոցիալական և քաղաքական-իրավական զարգացման առանձնահատկությունները:

Երկրորդ, սահմանադրական մոդելը բնութագրվում է օրգանական միասնությամբ: Սահմանադրական մոդելը՝ որոշակի հասարակական հարաբերությունների կարգավորման միասնական համակարգ է: Այն համամարդկային արժեքների տեսանկյունից, կիրառելով դրանք կոնկրետ երկրի առանձնահատուկ պայմանների հաշվառմամբ, ձևավորում է իրավական հիմք՝ հասարակական և պետական, հաստատությունների, հասարակության մեջ տարբեր կոլեկտիվների իրավական դրության, անհատի իրավական կարգավիճակի ամրագրման համար:

Երրորդ, սահմանադրական մոդելը՝ հասարակության զարգացման իրավաբանական հետազոծն է: Այն ոչ միայն և ոչ այնքան ամրագրում է ներկան, որքան հանդիսանում է կողմնորոշիչ դեպի ապագան:

Չորրորդ, ցանկացած նոր սահմանադրական մոդել, հանդիսանում է սոցիալական ցնցումներից հետո հասարակության կայունացման փաստ: Այս կամ այն մոդելի ընդունումից հետո ստեղծվում են պայմաններ հասարակական հարաբերությունների զարգացման համար: Իհարկե, դա պահանջում է նաև նոր օրենսդրության համակարգի առկայություն:

Եզրահանգում ենք որ, սահմանադրական մոդելի հասկացությունը կապված է իրավաբանական, սոցիալ-քաղաքական գործոններից, որոնք որոշիչ դերակատարում ունեն սահմանադրության այս կամ այն մոդելի որաշակիացման համար:

Գրականության ցանկ

1. Խաչատրյան Հ.Ա. Չինաստանի ժողովրդական Հանրապետության Սահմանադրությունը. Տեսական-իրավական վերլուծություն: Երևան, 2012:
2. Պողոսյան Գ.Ա. Հայ հասարակությունը XXI դարասկզբին: Երևան, 2006,
3. Հարությունյան Մ.Ա. Հայ հասարակությունը և օտարված գիտակցության փիլիսոփայությունը: Երևան, 2014:
4. Հարությունյան Գ.Գ. Սահմանադրական մշտադիտարկում: Երևան, 2016, էջ 76:
5. Ten Years of Democratic Constitutionalism in Central and Eastern Europe, Lublin, 2001. էջ365.
6. Ромашов Р.А. Современный конституционализм: теоретико-правовой анализ; дисс. д.-ра юрид.наук. Санкт-Петербург,1998.
7. Жалинский А., Рерих А. Введение в немецкое право. М., 2001, с.26-27.
8. Захарова М.В. Французская правовая система: теоретический анализ М., 2016:

THE TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF CONSTITUTIONAL MODELS

Norik Shahnazaryan

Researcher

NAS RA, Institute of Philosophy, Sociology and Law

norik.shaxnazaryan@yandex.ru

Abstract

The trends in the development of constitutional models in historical and modern times are subjected to research analysis in the article. Constitutional models are diverse, related to its nature and content. Basically, there are liberal and authoritarian, written and unwritten, flexible and rigid, etc. The constitutional model is the legal trajectory of society's development.

In the article, the constitutional model is characterized as a certain socio-political approach to social relations, the content and methods of constitutional regulation, the application of constitutional institutions.

We believe that the concept of a constitutional model covers many criteria by which the characteristic features of the constitution are distinguished. The concept of the constitutional model is quite broad, as it includes the legal forms of organization of society and the state, the basis of the legal status of the individual, the boundaries and methods of state (and public in general) management, the social content of constitutional relations (from the point of view of accounting for universal and national values, as well as social interests), the existence and mobility of those relations, some formal-legal characteristics of the constitution.

In the article, a conclusion was made regarding the historical genealogy of constitutional models, clarification of their concept, characterization, significance and development trends in the modern period.

Keywords: constitution, constitutional model, authoritarian, liberal, legal awareness, legal culture, vision.

Ներկայացվել է՝ 22.10.2022թ.

Ուղարկվել է գրախոսման՝ 02.11.2022թ.